

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

THE ROLE OF LEGAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY

Наливайко Т.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,

юридичного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті розкривається сутність поняття «правове виховання» та характеризується його вплив на процес становлення громадянського суспільства.

Ключові слова: правове виховання, громадянське суспільство, правова свідомість, правова культура.

В статье раскрывается суть понятия «правовое воспитание» и характеризуется его влияние на процесс становления гражданского общества.

Ключевые слова: правовое воспитание, гражданское общество, правовое сознание, правовая культура.

The article focuses on essence of concept «legal education». The influence of civil society forming process is characterized.

Key words: legal education, civil society, legal consciousness, legal culture.

Соціально-економічні процеси набуття українським суспільством нових рис, які відповідають вимогам часу, завдання розбудови демократичної, соціальної, правової держави та формування громадянського суспільства актуалізують проблеми виховання компетентної, самостійної, соціально активної і відповідальної особистості. У цьому контексті особливо важливим є підвищення правової свідомості і відповідальності громадян, їх правове виховання.

Правове виховання є формувальним чинником правової дійсності в Україні. Його зміст і результативність зумовлені тим, що воно здійснюється в особливих умовах, а саме в період затяжної трансформації тоталітарного суспільства в демократичне громадянське суспільство, що супроводжується не лише економічними і політичними, а й духовними і правовими кризами та неспроможністю правових системи адекватно реагувати на зміни стилю і форм поведінки молоді.

Соціальна необхідність правового виховання молоді продиктована реалізацією та застосуванням правових норм на практиці, що стає необхідною умовою свободи вибору людиною власних дій, норм поведінки та відповідальності за них. Правове виховання повинно стати визначальним чинником, запорукою належного формування громадянського суспільства.

Отже, говорити про громадянське суспільство можна лише з появою громадянина як самостійного суб'єкта, який усвідомлює себе членом суспільства, наділеним комплексом прав і свобод, та у той же час є відповідальним перед ним.

Саме ідея громадянського суспільства дозволяє провести межу між політичним, офіційним та приватним життям громадян. Справжнє громадянське суспільство ніколи не відбудеться, якщо не буде досягнуто верховенства права. Формування громадян-

ського суспільства не може вирішуватися вольовими методами. Саме сучасному поколінню випало на долю сформувати громадянське суспільство, тобто відштовхуватись від досягнутого, примножуючи багатства українського суспільства, забезпечити його еволюційний процес [6, с. 32].

Однією з важливих передумов формування громадянського суспільства є правове виховання. У вузькому розумінні його можна розглядати як цілеспрямований повсякденний, систематичний вплив юридичної теорії та практики на свідомість людей з метою виховання в них відповідного рівня правової свідомості, культури та зразкової правомірної поведінки. У широкому розумінні – як вплив всіх правових чинників суспільного життя, в тому числі й правової системи на формування в індивідів і колективів людей певних правових якостей, які відповідають досягнутому в суспільстві рівню правової свідомості та правової культури, тобто розуміючи під правовим вихованням скоріше правову соціалізацію [4, с. 12].

Отже, правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування в неї правової культури і активної правомірної поведінки. Правове виховання як одна з передумов формування громадянського суспільства полягає у тому, щоб дати людині необхідні в житті юридичні знання і навчити її поважати закони і підзаконні акти, а головне їх дотримуватися, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний уникнути правопорушень або значно зменшити їх кількість.

Разом з тим, аналіз формування громадянського суспільства та його звязку з правовим вихованням висуває на перший план людський фактор на шляху до правового ідеалу. Адже будь-які політичні установи – це справа людських рук і будь-який політичний механізм приводиться в дію людьми. Таким чином, аналізуючи передумови формування громадянсько-

го суспільства, неодмінно виходимо на проблему правового виховання, яке спрямоване передусім на особистість. Тому доцільно в цьому випадку використовувати поняття ідеалу суспільства, а не ідеалу держави.

Отже, якщо розбудова державно-правового ідеалу опосередкована процесами формування громадянського суспільства, то на шляху до суспільного ідеалу таким опосередковуючим інститутом є правове виховання особистості.

У теоретичному плані такий ідеал обґрунтований у концепції «правового суспільства», інституційними умовами якого є громадянське суспільство та правова держава в їх єдності. Під правовим суспільством слід розуміти суспільство, що саморегулюється, в якому обмеженням свободи одного суб'єкта є лише така ж рівна свобода іншого суб'єкта, або таке суспільство, в якому діє принцип панування права [2, с. 30].

Вплив правового виховання на процес формування громадянського суспільства відбувається за рахунок таких чинників, як: а) показники і якість правової вихованості громадян, які уможливають функціонування державного механізму; б) рівень правової вихованості суб'єктів владних повноважень як гарантія дотримання режиму неухильного виконання законів; в) стан юридичної науки, яка впливає на державотворення шляхом формування суспільного ідеалу, концептуального обґрунтування і розробки державно-правових реформ; г) якість вищої юридичної освіти, що зумовлює створення корпусу професійних кадрів; д) здатність правового виховання попереджувати та виправляти викривлення правосвідомості, тобто орієнтувати населення на правомірну поведінку тощо [2, с. 46].

Одним з важливих чинників, який прямо впливає на формування громадянського суспільства є якість правової вихованості громадян, їх здатність розбудовувати сучасну демократичну державу. Зокрема, для розбудови правової держави і утвердження принципу верхованства права дуже важливим є його сприйняття українським суспільством. Якщо правове виховання стане складовою моральних традицій спільноти, загальним ідеалом, стійким елементом громадянської думки, то і суспільство все більше наближатиметься до нього [5, с. 18].

Таким чином, для формування громадянського суспільства необхідний відповідний рівень правової вихованості громадян. При цьому правове виховання повинне мати чітку основу у вигляді певних базових цінностей, які відповідають проголошеному напрямку розвитку суспільства. Відповідно в сучасній Україні, яка йде шляхом розбудови демократичної правової держави, правове виховання має бути інструментом трансляції демократичних переконань, установок, орієнтацій, символів, ідей, цінностей. Головними ціннісними орієнтаціями правового виховання у громадянському суспільстві є: свобода, загальне благо, справедливість, законність, рівність, тощо.

Особливе значення для формування громадянського суспільства має рівень правової вихованості суб'єктів влади, зокрема державних службовців та

посадових осіб органів місцевого самоврядування, адже від їх рішень залежать долі громадян, майбутнє суспільства. Так, має бути сформований корпус професійних чиновників, здатних ефективно виконувати управлінські функції, дотримуватися прав і свобод людини і громадянина, сприяти їх реалізації [1, с. 98].

Таким чином, наслідком правової вихованості суб'єктів влади має стати відповідальність за свої дії, вміння погоджувати інтереси різних суб'єктів, вирішувати конфліктні ситуації, ефективно захищати права і свободи громадян та створювати можливості їх реалізації.

Крім цього, особлива роль у формуванні громадянського суспільства належить юристам. Рівень правової вихованості представників юридичного профілю безпосередньо залежить від рівня правової освіти, ступеня оволодіння знаннями та усвідомлення принципів права. У системі вищої юридичної освіти потребують свого відображення глибинні зміни в державі та праві сучасної епохи, серед яких слід відзначити такі тенденції як: нестабільність сучасного світу, утвердження плюралістичної парадигми, відмова від євроцентризму, проголошення принципу множинності, фрагментації культурної єдності, увага до особистості та її внутрішнього світу, питань ідентичності [3, с. 232]. При цьому важливо, щоб освітня сфера при передачі знання не втратила свого основного призначення – передати традицію, фундамент, на якому має зростати правова державність. Сьогодні вкрай необхідно зорієнтувати молодь на поглиблене розуміння значення права як найбільш універсального, легітимного засобу регулювання взаємин між людьми [8, с. 30].

Ще одним важливим чинником для формування громадянського суспільства є стан розвитку юридичної науки, ступінь залучення юристів-учених до розробки проектів нормативно-правових актів та удосконалення їх змісту, характер участі науковців у позитивному оформленні суспільного ідеалу. Крім цього, важливість розвитку правової науки для процесів формування громадянського суспільства зумовлена її зв'язком із правовою освітою. Сучасна модель правової освіти передбачає керівну роль правової доктрини у формуванні мети, цілей і змісту правового виховання.

Таким чином, розглянувши чинники за рахунок яких відбувається вплив правового виховання на процес формування громадянського суспільства, варто зауважити, що саме особистість, а не суспільство є об'єктом і метою правовиховного впливу. Тому доцільно акцентувати увагу на тому, якою має виховуватися особистість, щоб бути здатною відтворювати правову реальність у громадянському суспільстві.

Багато в чому рівень правової вихованості суспільства визначається діяльністю владної еліти, адже саме на прикладі її представників виховується народ. Це підтверджується як історичним досвідом, так і сучасною ситуацією в українській правовій дійсності. Протягом історичного розвитку український народ неодноразово ставав заручником непатріотичної елі-

ти, яка захищала перш за все свої власні, а не народні інтереси. Цей фактор посилював індивідуалістичні настрої в українському суспільстві і формував недовіру до влади. Тому українське населення, як правило, боялося влади, не вірило в справедливість права і всіляко намагалося позбутися зазначених атрибутів держави [7, с. 119]. На сучасному етапі державотворення, на жаль, спостерігаються схожі тенденції. Державно-правова практика останніх років містить багато прикладів того, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи у своїй діяльності часто свідомо припускаються порушень вимог чинного законодавства. Таким чином, за умов невідповідності запропонованої картини правової реальності дійсному стану речей, значно знижується ефективність правового виховання.

Варто підкреслити, що правове виховання як передумова формування громадянського суспільства перебуває в тісному взаємозв'язку і взаємовпливі з

процесами державотворення. Формування громадянського суспільства і побудова відповідної державності має безперечно позитивний вплив на процес правового виховання.

У цілому взвємообумовленість формування громадянського суспільства і правового виховання опосередкована ідеєю суспільного ідеалу та правової особистості. Будь-який суспільний ідеал, у свою чергу, передбачає існування певних характеристик особистості як субекта такого суспільства. Саме правова особистість і є кінцевою метою правового виховання, якій мають відповідати зміст і спрямованість останнього. У зв'язку з цим, акцент у правовому вихованні як одній з передумов формування громадянського суспільства, поступово зміщується на принципи права, загальнолюдські цінності, ті підстави, які покладені в основу вільного вибору стилю та характеру поведінки в межах суспільних відносин, на які поширюються правові норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Битяк Ю.П. Правова культура управлінських кадрів: проблеми і рішення / Ю.П. Битяк // Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : [монографія] ; за ред. проф. Ю.П. Битяка та ін. – Х., 2007. – С. 167-180.
2. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов. – Х., 2002. – 310 с.
3. Оборотов Ю.М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права) : [монографія] / Ю.М. Оборотов. – О., 2002. – 280 с.
4. Орлова О.О. Методологічний аналіз інтерпретації поняття «правове виховання» / О.О. Орлова // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2007. – № 2. – С. 12-17.
5. Погребняк С.П. Роль правової культури для утвердження верховенства права / С.П. Погребняк // Виховання в контексті соціальної адаптації студентства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.-семінару кер. ВНЗ та вчених дослідників із пробл. виховання студентства в суч. умовах 7 листопада 2003 р. – Х., 2003. – Ч. 1. – С. 120-128.
6. Правознавство : [підручник] / [А.І. Берлач, Д.О. Карпенко, В.С. Ковальський та ін.] ; за ред. В.В.Копейчикова, А.М.Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 752 с.
7. Скуратівський А.В. Правова культура в контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців / А.В. Скуратівський // Вісн. Укр. акад. держ. управління. – 2002. – № 1. – С. 256-260.
8. Тацій В.Я. Правове виховання студентства як елемент формування правової держави / В.Я. Тацій // Виховання в контексті соціальної адаптації студентства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.-семінару кер. ВНЗ та вчених дослідників із пробл. виховання студентства в сучасних умовах (7 листопада 2003 р.). – Ч. 1. – Х., 2003. – С. 228-235.